

Een U-Turn voor jongvolwassen veelplegers?

FIEN GILLEIR*
MARLEEN EASTON **
PAUL PONSAERS ***

Kanttekeningen bij een empirisch onderzoek naar het effect van een controlerend-begeleidend programma

Abstract

Dit artikel heeft betrekking op de recidive van een kleine groep persisterende jongvolwassen daders. Omdat een multiproblematische achtergrond van geweldplegers vaak als voornaamste oorzaak van aanhoudend crimineel gedrag wordt gezien, werd na een lange zoektocht en in antwoord op het hardnekkig pleeggedrag het Antwerpse U-Turn-project enkele jaren geleden in het leven geroepen. Dit is een ambulante, alternatieve daderprogramma voor jongvolwassenen. Het daderprogramma omvat een groepsvorming waarbij het impulsief-agressief gedrag wordt aangepakt, maar voorziet daarnaast ook in een individuele trajectbegeleiding, met als doel deze daderpopulatie voorsnog te reïntegreren en de recidive terug te dringen. Dit artikel¹ evalueert de mogelijkheden om een effectiviteitsstudie van het daderprogramma aan de hand van de beschikbare statistieken te verrichten en plaatst daarnaast ook enkele kritische bedenkingen bij de betrouwbaarheid van de empirische data die de vooruitgang op het maatschappelijk leven (op basis van dossierstudie) moeten evalueren.

Kernwoorden: recidive – effectiviteit – persistent – daders – alternatieve maatregel

1. INLEIDING: OVER DE HAALBAARHEID VAN EEN EFFECTIVITEITSMETING VAN DADERPROGRAMMA'S

De jongste weken waren er nogal wat omstreden berichten te lezen over de omvang van de jeugd delinquentie dezer dagen. Ofschoon sommige bronnen stellig spreken over een stijging van de jeugdcriminaliteit de jongste decennia (Scoyer, 2008), werden uit andere hoek² grote vraagtekens geplaatst bij de vermeende toename van het aantal criminele feiten gepleegd door jongeren. Of de (jeugd)criminaliteit de jongste decennia relatief stabiel is gebleven in ons land, is een uitspraak die vandaag moeilijk kan worden hardgemaakt op basis van de beschikbare data. Immers, het wijst erop dat het aantal processen-verbaal bij parketten niet alleen varieert door een toename van de criminaliteit, maar daarnaast interfereert met andere factoren die onder meer te

* Wetenschappelijk medewerker Hogeschool Gent, Dep. Handelswetenschappen & Bestuurskunde

** Professor, Hogeschool Gent (Hogent), Dep. Handelswetenschappen & Bestuurskunde

*** Professor, Universiteit Gent (UGent), Faculteit Rechtsgeleerdheid, Vakgroep Strafrecht & Criminologie

1 Het integrale onderzoeksrapport is terug te vinden in: GILLEIR, F., PONSAERS, P., EASTON, M., CHRISTIAENS, J., "U-Turn: Monitoren van effectiviteit van alternatieve sancties", in: Veelplegers, GILLEIR, F. (ed.), 2008, Politeia, Centrum voor Politiestudies, Cahiers Politiestudies n° 8, Brussel, p. 9-88.

2 Zie o.a. opiniestuk VANNESTE, C. afdelingshoofd van het departement criminologie van het NICC op 24 maart 2009 in De Morgen

maken hebben met de werking van de politie en het gerecht. Het gebrek aan adequaat cijfermateriaal laat niet toe de effectiviteit van het gevoerde beleid waarheidsgetrouw in kaart te brengen en bemoeilijkt aldus de discussie rond de oriëntering van maatregelen ten aanzien van jonge daders. De vraag stelt zich immers of de huidige maatregelen doeltreffend zijn om een dam op te werpen tegen de criminaliteit, dan wel of er andere oplossingen moeten worden gezocht om het fenomeen in te dijken. Hoewel er binnen het politieke discours vaak stemmen opgaan in de richting van een meer repressief beleid, kunnen er op basis van de huidige criminaliteitscijfers echter geen wetenschappelijk gefundeerde uitspraken worden gedaan omtrent de effectiviteit van de bestaande maatregelen. Voorliggend artikel zoomt in op enkele methodologische kanttekeningen inherent aan een empirisch onderzoek waarbij gepeild wordt naar de recidive van een groep jongvolwassen (Antwerpse) veelplegers.³

In eerste instantie wordt het doelpubliek van dit daderprogramma beknopt gesitueerd. Daarna gaan we uitgebreid in op de werkwijze die werd gehanteerd om de effectiviteitsmeting te bewerkstelligen. Vervolgens worden de onderzoeksresultaten voorgesteld. Afsluiten doen we ten slotte met een kritische bespreking van de resultaten in relatie tot de betekenis die deze mogen hebben in het licht van de methodologische beperkingen.

2. U-TURN ALS 'ALTERNATIEVE' MAATREGEL VOOR VEELPLEGERS

Jonge daders die volharden in crimineel gedrag drijven niet zelden politiemensen, magistraten maar ook (lokale) politici tot wanhoop. Hoewel het doorgaans een relatief kleine categorie van jongeren betreft, geven deze persisterende jeugddelinquenten na het doorlopen van een heel circuit van jeugdrechtbanken en instellingen, vanaf de meerderjarigheid geen andere wending aan hun leven. De vraag stelt zich of er dan werkelijk geen enkel kruid gewassen is tegen deze hardleerse daders. Hun weinig onbesproken gerechtelijk verleden doet een abrupte kentering alleszins niet meteen vermoeden en ook een erg problematisch socio-economisch profiel (m.n. de aanwezigheid van meerdere risicofactoren) maakt brandhout van een al te optimistisch toekomstbeeld (Eliaerts, 2006). Het gegeven dat deze populatie harde kernjongeren al jaren op geregelde basis in aanraking komt met gerechtelijke autoriteiten toont bovendien onmiskenbaar aan dat eerdere (repressieve) interventies weinig of geen effect sorteerden ('Nothing Works!'). (Loeber et al, 2001; Tate, 1995). Het besef dat bestaande maatregelen (vb. gevangenisstraf) tot dusver ontoereikend waren om deze hardleerse dadergroep een halt toe te roepen, droeg rechtstreeks bij tot het ontstaan van het Antwerpse U-Turnproject, in de zoektocht naar de uitbouw van alternatieve daderprogramma's voor deze hardnekkige jonge delinquenten.⁴ Anders dan bij de klassieke benadering waarin wraak, vergelding en schuld de beoogde strafdoelen zijn, ligt de legitimiteit van de interventie hier voornamelijk in het creëren van een nuttig en toekomstig effect. Aan de basis van de U-Turnwerking ligt immers de veronderstelling dat het gebrek aan functioneren op verschillende aspecten van het maatschappelijk leven (verder 'levensdomeinen' genoemd) zoals huisvesting, tewerkstelling en opleiding, in

3 Het integrale onderzoeksrapport is terug te vinden in: GILLEIR, F., PONSAAERS, P., EASTON, M., CHRISTIAENS, J., "U-Turn: Monitoren van effectiviteit van alternatieve sancties", in: Veelplegers, GILLEIR, F. (ed.), 2008, Politeia, Centrum voor Politiestudies, Cahiers Politiestudies n° 8, Brussel, p. 9-88.

4 Na overleg met verschillende instanties (o.a. de politie, justitie, Stedelijke Ontwikkelingsmaatschappij Antwerpen vzw, onderwijs - en tewerkstellingssector, VISIEr, bedrijfsleven, sociaal cultureel werk (Arktos vzw), jeugdwerk, buurtwerk e.d.) ging het U-Turnproject van start op 1 december 2000.

relatie staat tot het delictgedrag (X, 2001). De doelstelling van U-Turn is er dan ook op gericht om, door in te spelen op factoren die in relatie staan tot het delictgedrag, de leefsituatie van de jongvolwassen daders tussen de leeftijd van 18 en 30 jaar te verbeteren en zo de sociale reïntegratie te bewerkstelligen. Hiervoor doorlopen de cliënten een ambulante trajectbegeleiding. Daarnaast voorziet het project in een vorming, waarbij aandacht wordt besteed aan de agressie-/ impulsproblematiek. Het intensieve karakter van de begeleiding waarin een totale aanpak van de leefsituatie van de jongvolwassene op ambulante basis wordt vooropgesteld, onderscheidt U-Turn als project in vergelijking met andere reactiemogelijkheden ten aanzien van criminaliteit waarin doorgaans het punitieve karakter lijkt te overheersen. Vanuit U-Turn probeert men echter op een constructieve manier stabiliteit na te streven in nagenoeg alle facetten van het maatschappelijk leven van de jongvolwassen veelplegers. Door de jongvolwassen daders zowel te ondersteunen tijdens hun zoektocht naar werk, hen te helpen bij de uitbouw van een sociaal netwerk, hen te stimuleren bij het vinden naar een gepaste vrijetijdsbesteding, als hen te leren andere dan agressieve gedragingen te stellen als antwoord op hun vaak lage tolerantiedrempel, beoogt men onrechtstreeks de criminaliteit, het aanhoudend pleeggedrag, terug te dringen. Deze aanpak van (strafrechtelijk) ingrijpen – ‘What works’- benadering (zie o.a. McGuire, 1995; Sherman et al., 1998) maakt U-Turn als organisatie binnen de gedwongen hulpverlening vrij uniek in België.

Het U-Turncliënteel bestaat heel specifiek uit een kleine, steeds weerkerende groep jongvolwassenen die een groot aandeel binnen de geregistreerde (gewelds- en vermogens)delicten liet optekenen en waarvan zelfs na detentie het hervalpercentage op 80% ligt (Cammaert, Christiaens, Ponsaers et al, 2004).⁵ Concreet betekent dit dat men op parketniveau verdacht wordt van minstens tien strafbare feiten. Vooral plegers van zware gewelds- en/of vermogensdelicten binnen de leeftijdscategorie 18 tot 30 jaar beantwoorden aan het doorsnee profiel van het U-Turncliënteel. Als we de groep jongvolwassenen opdelen naar de aard van hun delicten dan blijkt dat het merendeel (48%) van de feiten betrekking heeft op *gewelddelicten*.⁶ Het tweede grootste aandeel (37%) omvat de *vermogensdelicten*.⁷ *Drugsdelicten* (en dan meer bepaald handel en bezit van verdovende middelen) maken een kleine minderheid (4%) van de misdrijven uit. Het U-Turnproject is dus een vorm van gedwongen hulpverlening, die kan worden opgelegd op verschillende niveaus van de strafrechtsbedeling met name *voor de strafvordering* (door de onderzoeksgerechten in het kader van een ‘bemiddeling in strafzaken’ of een ‘vrijheid onder voorwaarden’), *op het niveau van de vonnisgerechten* (probatieopschorting en uitstel) en *op het einde van de strafuitvoering* (in het kader van een voorlopige invrijheidstelling, met oog op het toekennen van een voorwaardelijke invrijheidsstelling en desgevallend in het kader van een vrijheid op proef). Hoewel meerderjarige veelplegers met een ernstige verslavingsproblematiek worden geweerd uit het programma, is het nochtans wel zo dat heel wat onder hen bepaalde feiten

5 Uit de U-Turndossiers blijkt dat 53% van de jongvolwassen veelplegers een instellingsverleden heeft en 80% een gevangenisverleden. Die vaststelling doet vragen rijzen rond de effectiviteit van een hechtenis.

6 Deze categorie omvat misdrijven als opzettelijke slagen en verwondingen, doodslag, maar ook diefstal met geweld, hooliganisme, weerspanningheid en in sommige gevallen ook verkrachting & aanranding van de eerbaarheid.

7 Deze categorie heeft in hoofdzaak betrekking op diefstallen: zware en gewone diefstal, inclusief de pogingen tot diefstal. Maar ook huis- en winkeldiefstal, heling, witwassen en valsmunterij horen in dit rijtje thuis. Hoewel diefstallen met geweld in feite niet in deze opsomming zouden misstaan, werden deze al onder de rubriek van de agressiedelicten opgenomen.

pleegden onder invloed van verdovende middelen. De aard van de feiten (in hoofdzaak straatcriminaliteit, waaronder diefstallen met geweld, bedreigingen, slagen en verwondingen, enz.) getuigt van een zekere impulsiviteit. Het planmatig karakter van die daden lijkt doorgaans ver te zoeken. Dit wijst er op dat het U-Turncliënteel niet meteen tot de categorie van de ‘calculerende daders’ kan worden gerekend. M.a.w. het lijkt alsof deze jongvolwassen veelplegers voor ze een zoveelste delict plegen, de gevolgen die hun volgend misdrijf zullen teweegbrengen, niet echt inschatten. Dit verklaart mogelijks waarom repressieve maatregelen (zoals dreigen met gevangenisstraf) op deze categorie nog nauwelijks effect hebben.

Jongvolwassen veelplegers kunnen naar U-Turn worden doorverwezen op verschillende niveaus van de strafrechtsbedeling, met name zowel vóór de strafvordering (door de onderzoeksgerechten) als op het niveau van de vonnisgerechten als op het einde van de strafuitvoering. Een bijkomende vereiste tot deelname is evenwel dat de jongvolwassene in kwestie over een minimale motivatie beschikt om zijn/ haar leven over een andere boeg te gooien.

Op vraag van de Stad Antwerpen werd anno 2007 de effectiviteit van dit daderprogramma onderzocht (Gilleir, Easton, Ponsaers en Christiaens, 2007). De vraag werd gesteld of de groep meerderjarige veelplegers na een periode van intensieve trajectbegeleiding en vorming al dan niet doorzetten met het plegen van misdrijven. Het nagaan van de effectiviteit werd met andere woorden gedefinieerd in termen van een recidivemeting. Dit houdt onder meer in dat we in kaart willen brengen in welke mate deelnemers na het programma desondanks doorzetten met het plegen van misdrijven. Hoeveel procent van de jongvolwassen delinquenten slaagt erin om ‘voorgoed’ uit de criminaliteit te blijven? Hoe groot is de populatie die haar pleeggedrag onverminderd voortzet? Wanneer plegen deze meerderjarige veelplegers doorgaans dan opnieuw hun eerste feiten? In hoeveel gevallen lukt het de deelnemer om na afloop van U-Turn écht een bocht van 180° te maken?

Willen we evenwel een volledig zicht krijgen op de effectiviteit van het U-Turnprogramma, dan moet ook het aangrijpingspunt voor de interventie, met name de problematische levensdomeinen, aan een evaluatie worden onderworpen. Om die reden zullen ook de verbeteringen op verschillende aspecten van het maatschappelijk leven (verder: levensdomeinen) in dit onderzoek worden bestudeerd.

In wat volgt lichten we het onderzoeksopzet van de studie toe en gaan we dieper in op de onderzoeksresultaten. Op basis van de vele methodologische beperkingen reflecteren we onder meer over de mate waarin binnen het bestek van dit evaluatie-onderzoek een gegronde uitspraak kan worden gedaan over de beeldvorming rond alternatieve daderprogramma’s. Want, is het op grond van de beschikbare politie- en parketgegevens vandaag überhaupt wel mogelijk om gefundeerde conclusies te trekken over de effectiviteit van deze behandelingsmodaliteit? Kan men zich op basis van bestaande statistieken een oordeel vormen over welke plaats U-Turn als daderprogramma verdient binnen het bestaande arsenaal aan straffen en maatregelen?

3. ONDERZOEKSOPZET

Onderstaande tabel biedt een schematisch overzicht van de onderzoeksopzet. Zoals het schema aangeeft wordt de effectiviteit van de U-Turnwerking gemeten door een combinatie van een recidivemeting enerzijds en het optekenen van vooruitgang inzake levensdomeinen, anderzijds.

TABEL 1. SCHEMATISCHE WEERGAVE ONDERZOEKOPZET IN TERMEN VAN AANTAL & SELECTIE TESTPOPULATIE, BASIS RECIDIVEMETING (QN) EN STUDIE LEVENSDOMEINEN (QL).

Onderzoeksoepzet	U-Turn-groep
Aantal & Selectie	51 = 31 geslaagden + 20 stopzetters uit U-Turncliënteel
Recidive Kwantitatief Luik	parketgegevens (PV's) - recidivegraad
Levensdomeinen Kwalitatief Luik	U-Turndossiers

3.1 Aantal en Selectie

De voorliggende studie focust op een groep jongvolwassenen die het U-Turnproject hebben doorlopen (U-Turn-groep). Idealiter veronderstelt deze onderzoeksoepzet echter een vergelijkend design, waarbij de U-Turn-groep kan worden vergeleken met een groep veelplegers die omwille van hun gerechtelijke antecedenenten beantwoorden aan hetzelfde profiel maar desondanks geen (traject-)begeleiding bij U-Turn genoot (controlegroep). Helaas ontbrak het ons aan betrouwbare data waardoor er geen adequate vergelijkingsgroep voorhanden was. De methodologische beperkingen hieromtrent situeren zich op meerdere vlakken. Hoewel een willekeurige steekproeftrekking van jongvolwassen veelplegers die qua pleeggedrag beantwoorden aan het profiel van de U-Turnpopulatie theoretisch wel mogelijk is, zijn er andere factoren die een vergelijking tussen beide populaties bemoeilijken. In de eerste plaats kan er op basis van de problematische levensdomeinen geen uitspraak worden gedaan omtrent de situatie van de (eventuele) controlepopulatie. De reden hiervoor is erg eenvoudig, m.n. omdat een registratie van deze gegevens simpelweg ontbreekt. Daarnaast is een vergelijking met een 'willekeurige' groep veelplegers nog om een andere reden niet opportuun: zoals eerder aangegeven wordt van de U-Turndeelnemer een minimale motivatie verwacht. Deze toelatingsvoorwaarde geldt niet voor andere (gedwongen) daderprogramma's. Dit heeft tot gevolg dat een vergelijking tussen beide populaties dus voorbij zou gaan aan een belangrijk selectie-effect. Immers, door een minimale motivatie als toelatingscriterium te laten gelden, zou men kunnen stellen dat U-Turn er onrechtstreeks voor kiest om met de 'beste' daders te werken, terwijl de restcategorie (lees: de ongemotiveerde veelplegers) aan andere daderprogramma's wordt toegewezen.

De testpopulatie bestaat uit 51 meerderjarige veelplegers die het U-Turnprogramma volgden (verder: U-Turn-groep). Omdat enkel kijken naar de resultaten van de deelnemers die het programma volledig hebben afgemaakt, zou leiden tot een vertekening van de onderzoeksresultaten (in termen van een gunstiger beeld inzake effecten van de interventie)⁸, werden ook de resultaten van deelnemers die vroegtijdig afhaakten bij de

8 Hoewel, het feit of de U-Turndeelnemer een begeleiding tot een goed einde wist te brengen, zegt niet noodzakelijk iets over de kwaliteit van het geleverde werk (Vanderhaegen & Eliaerts, 2006).

analyses betrokken.⁹ De testpopulatie bestaat met andere woorden enerzijds uit jongvolwassen veeplegers die op het einde van een trajectbegeleiding een ‘succesvolle’ vermelding kregen (31 cases) maar ook uit cliënten die op het einde van de rit of halverwege een negatief advies kregen vanwege het U-Turnpersoneel (20 cases, willekeurige steekproeftrekking).

Het onderzoek is opgebouwd uit een kwantitatief gedeelte, maar voorziet daarnaast ook in de uitbouw van een kwalitatief luik. Er werden parketgegevens vergaard om het aantal justitiecontacten in kaart te brengen met het oog op het meten van recidive (kwantitatieve luik) en daarnaast werd op basis van periodieke rapportages bij U-Turn de geboekte vooruitgang op de problematische levensdomeinen gevolgd (kwalitatieve luik). In het kwantitatieve luik hebben we gebruik gemaakt van recidivemetingen aan de hand van officiële data. Toch zijn ook deze data niet vrij van onvolmaaktheden. Het zijn immers ‘geregistreerde’ feiten, waardoor delicten die aan het oog van officiële instanties onttrokken blijven (‘dark number’) tot nadere orde niet in dit onderzoek zijn opgenomen. Bovendien is dit onderzoek gebaseerd op PV’s die op niveau van het Jeugd-parket, alsook bij de Rechtbank van Eerste Aanleg in Antwerpen instroomden. Nochtans is het denkbeeldig dat, gezien de geografische mobiliteit van ouders, deze populatie ook in andere gerechtelijke arrondissementen strafbare feiten liet optekenen. Omdat er voor dit onderzoek geen opsluitingsfiches beschikbaar zijn, konden eventuele latere hechtenisperioden niet in rekening worden genomen. Nochtans is dit een belangrijk gegeven omdat een periode van opsluiting iemand weerhoudt om (opnieuw) feiten te plegen.

Voor het kwalitatieve luik baseerden we ons op de gestandaardiseerde intakeformulieren van U-Turn en daarnaast op de eindverslaggeving waarbij het oordeel van het U-Turnpersoneel een leidraad vormt.¹⁰ De eerlijkheid gebiedt ons ook in dit verband te vermelden dat deze werkwijze niet vrij is van methodologische beperkingen. Immers, aangezien deze meting uitsluitend gebaseerd is op de perceptie, m.n. het subjectieve oordeel van de U-Turnbegeleiders zelf en de criteria voor een gedegen evaluatie op deze aspecten van het maatschappelijk leven onvoldoende geoperationaliseerd zijn en aldus uiterst twijfelachtig, menen wij dat het belang van deze vooruitgang niet mag overschat worden. Het meten van de evalueerbaarheid van U-Turn is om die redenen dan ook geen vanzelfsprekendheid.

3.2 Recidive

Het in kaart brengen van de aard en het aantal misdrijven gedurende de periode voor en na U-Turn laat ons toe een zicht te krijgen op de evolutie in het pleeggedrag van een jongvolwassen veelpleger. Dit cijfer, uitgedrukt in ‘recidivegraad’ (zie infra) is een indicatie voor de effectiviteit van het programma. De wijze waarop het begrip ‘recidive’ invulling krijgt (een enge dan wel zeer ruime interpretatie) houdt belangrijke implicaties in met betrekking tot de interpretatie van de onderzoeksresultaten. Vanuit de literatuur over bestaande typologieën (Wartna, 1999; Van den Wyngaert, 1999) opteerden wij in dit onderzoek voor een zeer ruime definitie van recidive, met name: het meer-

9 In wat volgt besteden we verder geen aandacht meer aan de opdeling ‘geslaagden’ versus ‘stopzetters’, aangezien de resultaten op vlak van recidive tussen beide populaties merkwaardig genoeg identiek zijn. Een opdeling in subcategorieën leek ons daarom verder niet opportuun.

10 Bijvoorbeeld een advies ten behoeve van de V.I.-commissie.

maals overtreden van eender welke bepaling van de strafwet, oftewel geverbaliseerde feiten volgend op een eerdere veroordeling.¹¹

Voor wat het voorliggend onderzoek betreft houdt dit concreet in dat we per individu alle feiten die toestroomden op parketniveau optekenden. Concreet gaat het hier zowel over uittreksels afkomstig van het Antwerpse jeugdparquet, als van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen. Het is belangrijk aan te stippen dat de feiten die we uit deze databank genereerden, in hoofdzaak betrekking hebben op 'verdachten', m.a.w. we baseerden ons op alle PV's die ter kennis werden gebracht bij het parket, zonder rekening te houden met eventuele verwijzing naar een rechtscollege. Hoewel een aanzienlijk deel van de PV's zonder gevolg werd geklasseerd, werpt de totale omvang een zeer gedetailleerd beeld op de pleegfrequentie van de betrokkene. De recidivegraad die in een later stadium werd berekend is dus gebaseerd op het aantal processen-verbaal dat op parketniveau is toegekomen.

3.2.1 Recidivegraad versus delictdichtheid

Wat deze populatie delinquenten precies onderscheidt van andere categorieën is, zoals de term doet vermoeden, het gegeven dat deze jongvolwassenen veel feiten plegen. Om die reden wordt het tijdsbestek waarbinnen de jongvolwassen veelplegers feiten plegen, mee in rekening gebracht. Zo wordt voor elke 'U-Turndeelnemer' de volgende 'recidivegraad' berekend.

$$\text{RECIDIVEGRAAD} = \frac{\text{Aantal feiten vanaf start U-Turn} \times 365}{\text{Tijdsduur (aanvangsdatum U-Turn t.e.m. datum laatst geregistreerde PV)}}$$

De recidivegraad werd als volgt berekend: per deelnemer aan het U-Turnprogramma werd het aantal PV's¹² geteld vanaf het ogenblik dat de trajectbegeleiding bij U-Turn van start ging. Het aantal PV's werd vervolgens gedeeld door de tijdspanne die we wilden onderzoeken. De recidiveperiode bestrijkt aldus de tijdspanne beginnende bij de aanvangsdatum van een begeleiding en eindigt op de datum waarop wij de gegevens (voorjaar 2007)¹³ op niveau van de Rechtbank van Eerste Aanleg optekenden. Het verkregen getal werd uiteindelijk vermenigvuldigd met het aantal kalenderdagen per jaar. De recidivegraad drukt bijgevolg uit hoeveel feiten een jongvolwassen veelpleger gemiddeld vanaf de start bij U-Turn nog pleegt op jaarbasis.

Om een uitspraak te kunnen doen over een verandering van het pleegpatroon van de U-Turndeelnemers moet ook het pleegpatroon van de groep jongvolwassenen gedurende de periode voorafgaandelijk aan het daderprogramma worden in kaart gebracht. Hiervoor introduceerden we de notie delictdichtheid. Onderstaande figuur toont aan hoe we deze criminele voorgeschiedenis in kaart brachten.

11 Indien we trouwens rekening zouden houden met de 'ernstgraad' en de 'aard' van de gepleegde delicten, dan stelt zich de vraag of we ons op de straf 'in concreto', dan wel op de straf 'in abstracto' moeten baseren. M.a.w. moeten we rekening houden met de strikte kwalificaties uit het Strafwetboek of vormen verzachtende en verzwarende omstandigheden de juiste basis om aan de ernst van een delict uitdrukking te geven?

12 M.a.w. het aantal PV's op niveau van de Rechtbank van Eerste Aanleg

13 07/03/2007 om precies te zijn.

$$\text{DELICTDICHTHEID} = \frac{\text{Totaal aantal feiten vóór start U-Turn} \times 365}{\text{Tijdsduur (eerste feit t.e.m. startdatum U-Turn)}}$$

Als begindatum wordt de datum van het eerste delict opgetekend. De begrippen 'recidivegraad' (periode vanaf start U-Turn) en 'delictdichtheid' (voor U-Turn) zijn begrippen die in feite dezelfde lading dekken. Het vergelijken van deze graden werpt een licht op de (afgenomen) intensiteit van het pleeggedrag. Het is onder meer deze waarde die voor een deel (kwantitatief luik) de effectiviteit van de U-Turnwerking zal aangeven.

3.3 Levensdomeinen

U-Turn beoogt naast het terugdringen van het aantal criminele feiten ook een verbetering van verschillende aspecten van het maatschappelijk leven na te streven. Deze verbetering hebben we getracht te toetsen in een kwalitatief luik. Rekening houdend met het problematisch socio-economisch profiel van de jongvolwassen delinquenten die bij U-Turn terecht komen worden in dit onderzoek de vorderingen op gebied van werk, opleiding, agressie, administratie, vrije tijd, financiële situatie, alcohol en drugsmisbruik, sociale contacten en woon- en leefsituatie meegenomen in de evaluatie van het U-Turnproject. De impact van de trajectbegeleiding en van de (groeps)vorming wordt daarbij uitgedrukt in termen van 'vorderingen' die de projectdeelnemers op de diverse levensdomeinen maken. Hiervoor maakten we gebruik van gestandaardiseerde intakeformulieren van U-Turn en de eindverslaggeving¹⁴ waarbij het oordeel van het U-Turnpersoneel een leidraad vormt.

In wat volgt gaan we kort in op het profiel van de U-Turn-groep bij de start van het U-Turnprogramma om een enigszins gedetailleerder beeld te krijgen over de populatie die hier wordt onderzocht.

De scholingsgraad van de U-Turnpopulatie ligt doorgaans erg laag. Ter illustratie: 1 op 7 houdt het al na de lagere school voor bekeken en 70% geeft er na het lager secundair onderwijs de brui aan. Een zeer kleine minderheid stroomt verder door naar het hoger secundair technisch onderwijs of volgt een (deeltijdse) beroepsopleiding.

Meer dan de helft van de door ons bestudeerde jongvolwassen veelplegers (testpopulatie, N=51) heeft al ettelijke omzwervingen langsheen allerhande jeugdinstellingen achter de rug en voor 80% onder hen heeft ook het gevangenisleven nog weinig geheimen. Hoewel een gevangenis voor sommigen – met oog op het waarborgen van veiligheid ten opzichte van de samenleving - wellicht als een geschikte bewaarplaats kan dienen, heeft een detentieperiode in nagenoeg al deze gevallen de jongeren er niet van kunnen weerhouden om aanhoudend nieuwe feiten te blijven plegen tot tijdens hun meerderjarigheid. Deze persisterende jeugddelinquenten zijn dus maar al te goed vertrouwd met de spreekwoordelijke klappen van de zweep en ten aanzien van hen lijkt op het eerste gezicht geen enkel kruid (meer) gewassen.

4. ONDERZOEKSRESULTATEN

In wat volgt geven we een overzicht van de resultaten voor wat de levensdomeinen van betreft enerzijds en de resultaten op het vlak van recidive anderzijds.

¹⁴ Bijvoorbeeld een advies ten behoeve van de V.I.-commissie.

4.1 Levensdomeinen

De impact van het programma komt tot uiting in de vooruitgang die de projectdeelnemers (= U-Turn-groep) op de diverse levensdomeinen maken. In wat volgt bekijken we systematisch in hoeverre deze jongvolwassen deelnemers na afloop van het daderprogramma een vooruitgang hebben geboekt op de verschillende problematische levensdomeinen die voor hen een aandachtspunt waren bij aanmelding. De percentages verwijzen naar de mate waarin de levensdomeinen als een aandachtspunt door het U-Turnpersoneel werden opgetekend in de dossiers van de testpopulatie. De percentages vormen op zich geen indicatie van de ernst van de problemen binnen de levensdomeinen.

Voor 94% van de deelnemers vormde de zoektocht naar *werk en opleiding* een cruciaal actiepunt. Het feit dat de overgrote meerderheid wordt doorverwezen aansluitend op een periode van detentie is daar beslist niet vreemd aan. Dit doet evenwel ernstige vragen rijzen rond de mate waarin vanuit een strafinrichting een reclassering met een realistische kans op slagen, kan worden voorbereid. Aan het einde van een trajectbegeleiding was dit levensdomein nog in ruim 30% van de dossiers problematisch. Toch mogen we de inspanningen die U-Turn op dit vlak leverde, niet minimaliseren. De geringe werkervaring, de minimale arbeidsmotivatie en de lage scholingsgraad beïnvloedden de kansen op vaste tewerkstelling bepaald niet gunstig. Veronderstellen dat het merendeel van de U-Turndeelnemers, met hun weinig bemoedigende voorgeschiedenis, binnen een tijdsbestek van slechts enkele maanden zich ineens in een stabiele werksituatie weet te handhaven, is daarom erg utopisch.¹⁵

Inzake *agressie* kunnen we niet voorbijgaan aan het feit dat het gros van de volwassen veelplegers problematisch gedrag stelt. Getuige hiervan is het omvangrijk deel geweldsdelicten (zie supra). Verschillende onderzoeken wijzen agressie als belangrijkste individuele risicofactor aan (Engels, Andries & Ponjaert, 2006). Het wordt door het U-Turnpersoneel in 86% van de gevallen als aandachtspunt opgetekend en het gewelddadig gedrag blijft ook ten tijde van het einde van U-Turn nog voor problemen zorgen (16%).

Verder valt op dat twee jongvolwassenen op drie problemen ondervond om orde te scheppen in zijn/haar *administratie*. Hieronder verstaan we voornamelijk: het op orde brengen van formaliteiten inzake mutualiteiten, identiteitsdocumenten, inschrijving bij de RVA, enz. Op het einde van het programma wordt de administratieve situatie van de U-Turndeelnemers in 90% van de dossiers als 'in orde' gequoteerd.

Uit de dossierstudie van de U-Turn-groep valt op dat weinig deelnemers over een gestructureerde dagindeling beschikten. Verveling en rondhanggedrag zijn in de meeste gevallen dan ook een aanleiding om feiten te plegen. Verandering brengen in

¹⁵ Terzijde willen we ook nog het volgende opmerken: in enkele dossiers stelden we aan het einde van de begeleiding vast dat de deelnemer in kwestie soms om redenen buiten zijn wil om, zonder werk kwam te zitten. Hierdoor kan - niettegenstaande een gunstige beoordeling van het traject van een deelnemer door het U-Turnpersoneel - volgens ons moeilijk eensluidend van een positieve afronding worden gesproken. Werkloosheid lijkt ons immers een belangrijke risicofactor die de kans op een succesvolle reïntegratie ernstig bemoeilijkt. Hoewel zo'n ongunstige gebeurtenis doorgaans wel kon worden toegeschreven aan een situatie van overmacht, lijkt ons het stopzetten van een begeleiding op zo'n cruciaal moment, allerminst opportuun.

de *vrijtijdsbesteding* van deze jongvolwassenen is om diverse redenen weinig vanzelfsprekend. Niet alleen moet gezocht worden naar activiteiten die binnen de interesse-sfeer van deze groep jongvolwassenen passen, vaak blijkt het prijskaartje van hun hobby's zodanig hoog dat een alternatief voor rondhanggedrag weinig voor de hand ligt. De precaire situatie van deze groep meerderjarige veelplegers geeft hen immers nauwelijks financiële ademruimte om vrije tijd zinvol te besteden. Het ontbreken van een regulier inkomen, samen met het afbetalen van burgerlijke partijen, het aflossen van gerechtskosten, enz. zijn aspecten die de jongvolwassenen verhinderen om daarnaast nog middelen te spenderen aan uitgaan, fitnessabonnementen, bioscoopbezoeken, enz.

Ook inzake *financiën* heeft het gros van deze groep (63%) behoefte aan een gepaste begeleiding. Het in kaart brengen van uitgaven, het opstellen van schuldenregelingen, maar ook het consequent afbetalen van burgerlijke partijen zijn elementen die onder het toezicht van een trajectbegeleider verlopen. Na afloop blijft dit leefgebied nog voor bijna 1 deelnemer op 5 problematisch. Precies omdat vermogensdelicten (zie supra) een wezenlijk bestanddeel uitmaken ten opzichte van de totale omvang van de gepleegde delicten, lijkt dit cijfer ons zorgwekkend hoog.

Hoewel veelplegers met een 'ernstige' verslavingsproblematiek worden geweerd, wordt in ruim de helft van de begeleidingen *Alcohol- en druggebruik* als actiepunt naar voor geschoven. Eén deelnemer op vier blijkt na afloop van een begeleiding nog met een ongecontroleerd gebruik te kampen.

Ook de uitbouw van *sociale contacten* is in ruim de helft van de dossiers een belangrijk actiepunt binnen een begeleiding. Eén deelnemer op drie blijkt na afloop van het programma nog onvoldoende te kunnen terugvallen op belangrijke steunfiguren. Dat deze groep jongvolwassenen zich in geval van moeilijkheden door het ontbreken van een uitgebreid sociaal netwerk niet op anderen kunnen beroepen, doet vermoeden dat de stap naar recidive dan ook sneller gezet zal zijn.

Ten slotte is in nagenoeg de helft van de gevallen de *woon- en leefsituatie* een belangrijk actiepunt. Gezien de leeftijdscategorie waarin het U-Turncliënteel zich bevindt, lijkt ons dit cijfer niet noemenswaardig hoog. De zoektocht naar een eigen woonst is namelijk inherent aan de leeftijd, aangezien ook 'niet-delinquente' jongvolwassenen op die leeftijd met dit vraagstuk geconfronteerd worden. Na afloop van een begeleiding zijn er in meer dan 90% van de gevallen geen pijnpunten meer.

De bevindingen uit het kwalitatieve luik tonen onmiskenbaar aan dat de problemen waarmee deze doelgroep te kampen heeft, zich op verschillende terreinen uitstrekken. Deze problemen wijzen op de zwakke socio-economische positie waarin deze jongvolwassenen zich bevinden. Uit bovenstaande kwalitatieve evaluatie blijkt dat heel wat deelnemers, vanuit het perspectief van de hulpverlener, vooruitgang boeken op verschillende levensdomeinen maar er niettemin nog heel wat deelnemers vertrekken met blijvende aandachtspunten. Opnieuw willen we hierbij melding maken van het feit dat het oordeel inzake een mogelijke verbetering op gebied van deze 'levendomeinen' uiterst ondoorzichtig is als gevolg van een gebrekkige operationalisering enerzijds en het subjectieve waardeoordeel van de U-Turnbegeleiders anderzijds.

4.2 Recidive

Eerder stelden we de vraag of er dan werkelijk geen enkele maatregel doeltreffend blijkt tegen deze hardleerse jonge daders. Naast de onderwerping van de levensdomeinen aan een voor- en nameting, werd daarom ook de omvang en de intensiteit van de misdrijven vergeleken.

4.2.1 Prevalentie van recidive

Zo'n 14 van de 51 U-Turndeelnemers (27%) blijven na afloop van het programma uit de handen van het gerecht. Van deze 14 jongvolwassenen hebben 10 het U-Turntraject positief doorlopen. Verhoudingsgewijs betekenen deze cijfers dat, ten opzichte van de globale 'geslaagdenpopulatie' 32% van de deelnemers¹⁶ stopt met het plegen van nieuwe feiten. Men zou niettemin kunnen opwerpen dat desondanks 68% van deze meerderjarige veelplegers vooralsnog volhardt in zijn criminele levensstijl. Het zou echter simplistisch zijn indien men hieruit de gevolgtrekking zou maken dat U-Turn in al die gevallen geen effect sorteert. Immers, niet alleen zijn naast de recidivecijfers ook de levensdomeinen een indicatie voor geboekte vooruitgang. Daarnaast zijn er heel wat jongvolwassen veelplegers die na afloop aanzienlijk minder (ernstige) feiten plegen. En laten we bovendien niet vergeten dat binnen ons onderzoek alle feiten op parketniveau werden opgetekend, waardoor ook tamelijk lichte inbreuken (verkeersovertredingen e.d. meer) vorm geven aan het totaalplaatje en mogelijk een somber beeld ophangen. Ten slotte is het ook de notie 'recidivegraad' die een getrouwere indicatie biedt voor een (mogelijke) afname van delinquent gedrag.¹⁷

4.2.2 Snelheid van recidive

De deelnemers die na een begeleiding bij U-Turn toch hervallen, plegen gemiddeld na anderhalf jaar (18 maanden) hun eerstvolgende feit. Van de recidivisten weet 1 meerderjarige veelpleger op 4 gedurende een periode van twee jaar volgend op het programma, te weerstaan aan zijn oude gewoonten. 14% slaagt er zelfs in om meer dan drie jaar geen PV meer te laten optekenen. Van de U-Turndeelnemers die opnieuw feiten plegen, hervalt één veelpleger op drie binnen het jaar. 60% hervalt binnen de twee jaar volgend op een begeleiding en na drie jaar lijkt iedereen inmiddels al een nieuw feit te hebben gepleegd.¹⁸

4.2.3 Frequentie van recidive

Omdat de tijdsperiode vóór U-Turn veel ruimer is dan deze waarbinnen we de recidive hebben gemeten, moeten we een zekere weging doorvoeren waarbij de factor tijd mee

16 M.a.w. 10 van de 31 meerderjarige veelplegers

17 Zie supra

18 We willen er in dit verband op wijzen dat U-Turn na afloop van een (verplichte) begeleiding, nog wel voorziet in een (facultatieve) soort van nazorg. Als de deelnemer het raadzaam acht, kan hij na het beëindigen van het U-Turntraject op eigen initiatief steeds contact opnemen met zijn voormalige begeleid(st)er. We mogen hierbij echter niet vergeten dat veel meerderjarige veelplegers deze 'maatregel' als dwang ervaren. In dat opzicht is het dan ook niet verwonderlijk dat het gros na afloop niet langer de behoefte voelt om uit eigen beweging opnieuw contact op te nemen. Nochtans lijkt ons het inbouwen van een aantal (verplichte?) afspraken ter opvolging ten zeerste aangewezen.

in rekening wordt genomen. Het is vanuit deze optiek dat we de notie 'recidivegraad' hebben geïntroduceerd (zie infra). Deze maatstaf drukt immers het gemiddeld aantal feiten uit op jaarbasis.

Als we de recidivegraad voor de U-Turnpopulatie nagaan, dan krijgen we schematisch, de volgende resultaten:

TABEL 3. RECIDIVEGRAAD VERSUS DELICTDICHTHEID

	delictdichtheid (vóór U-Turn)	recidivegraad (vanaf start U-Turn)
Testpopulatie (U-Turn-groep)	3,80	1,65 (daling 57%)

Te beginnen bij de eerste pleegdatum en eindigend op de datum waarop het programma werd aangevat, bedraagt de delictdichtheid voor de testpopulatie gemiddeld 3,8 feiten per jaar. De recidivegraad, *berekend vanaf de onmiddellijke start van U-Turn*, bedraagt gemiddeld (slechts) 1,6 feit(en) per jaar voor de U-Turn-groep. Ten opzichte van de delictdichtheid van voorheen (3,8 feiten per jaar), betekent dit dat U-Turn een daling in de criminaliteit weet te bewerkstelligen van 57%. Bovendien kon voor één U-Turndeelnemer op de vier sinds de aanvang van het programma geen enkel crimineel feit meer worden opgetekend. De leden van de testpopulatie die toch nog gekend staan voor nieuwe feiten, laten gemiddeld hun eerste feit anderhalf jaar na het stopzetten van het programma optekenen. In het licht van deze resultaten lijkt ons een iets minder vrijblijvende opvolging in het kader van nazorg wel enigszins aangewezen

5. REFLECTIES

Het Antwerpse U-Turnproject werd destijds in het leven geroepen als ambulante programma voor persisterende delinquenten in de hoop hun voortdurende pleeggedrag aan banden te leggen. De oprichting van U-Turn kaderde in een zoektocht naar alternatieve bestraffing vanuit de vaststelling dat een periode van detentie, hoewel nochtans het sluitstuk van de strafuitvoering, geen soelaas bood. Herhaalde contacten met politie en justitie voedden namelijk de idee dat de recidive van deze doelgroep allerm minst gering was. Bovendien rees het vermoeden dat deze groep van jongvolwassen veelplegers met een complexe problematiek te kampen had, waardoor een gunstige verandering in hun criminele levensstijl allerm minst werd bespoedigd. Met de uitbouw van het U-Turnproject werd daarom gezocht naar een manier om criminogene factoren op persoonsniveau aan te pakken. Door zowel in een individuele trajectbegeleiding als in een vorming te voorzien, hoopte men onrechtstreeks ook het recidivepeil in te dijken. Dit werkingsprincipe kadert grotendeels binnen de What Works-benadering en heeft als voornaamste stelregel 'constructief' te sanctioneren. Immers, gelet op de multiproblematische achtergrond van deze veelplegers worden de deelnemers er tijdens een begeleiding toe aangespoord om de problemen op de verschillende levensdomeinen (tewerkstelling, agressie, huisvesting, enz.) onder strikte supervisie van een begeleider aan te pakken.

Anno 2007 gaf Stad Antwerpen de opdracht een onderzoek te verrichten naar de effectiviteit van U-Turn. Meerbepaald werd de vraag gesteld of jongvolwassen veelplegers na een periode van intensieve trajectbegeleiding en vorming al dan niet doorzetten met het plegen van misdrijven. Maar, evaluatieonderzoek waarbij enkel en alleen recidive als criterium voor effectiviteit wordt genomen, gaat voorbij aan de bredere (pri-

maire) doelstelling van het project. Willen we immers een volledig zicht krijgen op de effectiviteit van U-Turn, dan veronderstelt dit dat ook het aangrijpingspunt voor de interventie, met name de problematische levensdomeinen, beslist op zijn merites wordt beoordeeld. Daarom werden de verschillende levensdomeinen van de U-Turn-deelnemers, zoals de stand van zaken rond de werksituatie, vrijetijdsbesteding en sociale contacten, meegenomen in de methode om de effectiviteit van het project te beoordelen. Uit deze kwalitatieve evaluatie blijkt dat heel wat deelnemers, vanuit het perspectief van de hulpverlener, vooruitgang boeken op verschillende levensdomeinen maar er niettemin nog heel wat jongvolwassen veelplegers vertrekken met blijvende aandachtspunten. Gelet op de verschillende methodologische beperkingen in dit verband, houden we er evenwel aan om het belang van deze meting niet te overschatten.

Zijn er U-Turndeelnemers die erin slagen om 'voorgoed' uit de criminaliteit te blijven? Dit veronderstelt dat we in kaart moeten brengen in welke mate de leden van de testpopulatie na een periode van intensieve begeleiding desondanks doorzetten met het plegen van misdrijven. Het meten van dergelijke interventies vertaalt zich in de eerste plaats in termen van recidive, waarbij ervan uit wordt gegaan dat herhaling vermijden de doelstelling bij uitstek is van elke interventie. Bij de interpretatie van recidivecijfers, lijkt het ons onredelijk indien men ervan uitgaat dat elk nieuw gepleegd feit als een indicatie van ondoeltreffendheid moet worden beschouwd. Niettemin zijn wij zelfdertijd van mening dat de naïeve hoop als zou dit project hardleerse criminelen blijvend doen weerhouden van verder delictgedrag, enigszins getemperd moet worden.

Om de recidive te meten, werd voor elke 'U-Turndeelnemer' een 'recidivegraad' berekend. De recidivegraad drukt uit hoeveel feiten een jongvolwassen veelpleger gemiddeld na U-Turn nog pleegt op jaarbasis.

Gelet op de talrijke beperkingen (beschikbare gegevens, beperkte onderzoekspopulatie, enz.) strekt het tot aanbeveling de resultaten van dit onderzoek toch met de nodige omzichtigheid te interpreteren. Een niet onbelangrijk detail is dat onze berekeningen echter geen rekening houden met de mogelijkheid (en de tijdspanne) dat iemand (opnieuw) in de gevangenis belandt. Een detentiesituatie verkleint nochtans de kans op het plegen van nieuwe feiten, waardoor de recidiveresultaten mogelijkwijs een (vals) positief beeld kunnen ophangen. Een andere kanttekening in dit verband is het feit dat men bij U-Turn, door het voorafgaandelijk voeren van een aanmeldings- en een intakegesprek, in zekere zin haar eigen cliënteel kiest. Denken we maar aan het feit dat daders met een ernstige middelenverslaving bij voorbaat geweerd worden. Om die reden mag men verwachten dat er zich een zeker selectie-effect voordoet, waardoor een vergelijking met een controlegroep niet opgaat. Omwille van de toegenomen mobiliteit van daders en de geografische beperkingen die aan het onderzoek verbonden zijn, kunnen we daarnaast veronderstellen dat sommigen onder hen wellicht in andere gerechtelijke arrondissementen nog bijkomende feiten lieten optekenen. De geografische mobiliteit van de daders wordt in voorliggend onderzoek aldus veronachtzaamd, waardoor het vermoeden dat de betrokkenen elders strafbare feiten pleegden kan worden bevestigd, noch ontkend. Ook de relatief korte en variabele follow-up periodes nopen tot een voorzichtige interpretatie van de onderzoeksresultaten. De vraag stelt zich in dit verband in hoeverre de resultaten van U-Turn van tijdelijke dan wel van blijvende aard zijn.

Gelet op de talrijke methodologische beperkingen kan de vraag gesteld worden in hoeverre de (recidive)resultaten in voorliggend onderzoek in het voordeel van U-Turn pleiten. De vraag of U-Turn op grond van deze resultaten een volwaardige plaats in de

marge van de bestraffingsmodaliteiten verdient binnen het bestaande arsenaal aan straffen en maatregelen moet volgens ons aldus gematigd positief worden beantwoord. Immers, een gefundeerd antwoord vereist bijkomend onderzoek dat tegemoet komt aan de methodologische beperkingen zoals hierboven werd omschreven.

LITERATUUR

- BEKE, B. & KLEIMAN, W. (1992). Jongeren en geweldscriminaliteit. Een nadere analyse van de 'harde kern', Ministerie van Justitie.
- BOL, M. (2002). Jeugdcriminaliteit over de grens, WODC, 4.
- CAMMAERT, F., CHRISTIAENS, J., PONSAERS, P., et al (2004). 'Monitoren van de effectiviteit van alternatieve sancties', onderzoek in opdracht van Stad Antwerpen.
- CHRISTIAENS, J. (2002) 'Een alternatief voor het alternatief? Bedenkingen bij de alternatieve afhandeling van minderjarige daders, vanuit historisch perspectief' in: ELIAERTS, C. (ed.), *Constructief sanctioneren van jeugddelinquenten. Een commentaar bij vijf jaar werking van BAS!*, Brussel, VUBPRESS, 11-27.
- DEPOORTERE, H., in: ELIAERTS, C. (ed.), *Constructief sanctioneren van jeugddelinquenten. Een commentaar bij vijf jaar werking van BAS!*, Brussel, VUBPRESS, 2002, 293.
- ELFFERS, H. (2003). 'Veelplegers of vaakplegers?', *Tijdschrift voor Criminologie*, jg. 45, nr. 2, p.119.
- ELIAERTS, C. (ed.) (2002). *Constructief sanctioneren van jeugddelinquenten. Een commentaar bij vijf jaar werking van BAS!*, Brussel, VUBPRESS, 293.
- ELIAERTS, C. (ed.) (2006). 'Ernstige jeugdcriminaliteit: mythe of realiteit? - Prevalentie, risicofactoren, justitiële afhandeling en interventies', VUB-press, Brussel.
- ELIAERTS, C. (2006). 'De justitiële afhandeling van ernstige jeugddelinquentie: worstelen met het beschermingsmodel, in: Eliaerts, C. (ed.), 'Ernstige jeugdcriminaliteit: mythe of realiteit?', VUB-press, Brussel.
- ENGELS, T., ANDRIES, C. & PONJAERT, I., (2006). Gedragsproblemen bij adolescenten: risicofactoren en protectieve factoren in gezinnen met vroege adolescenten. In: Eliaerts, C. (ed.), 'Ernstige jeugdcriminaliteit: mythe of realiteit?', VUB-press, Brussel, 53-74.
- Ferweda, H., Versteegh, P. & Beke, B., (1995). 'Harde kern van jeugdige criminelen', *Tijdschrift voor Criminologie*, nr.37, 138-152.
- FERWEDA, H., JACOBS, J.P. & BEKE, B. (1996). *Signalen voor toekomstig crimineel gedrag*, Den Haag, Ministerie van Justitie, 91.
- FORCEVILLE, J., MASSEI, A. & SCOYER, C., (2006). 'Onderzoek naar ernstige jeugddelinquentie in Antwerpen', in: Eliaerts, C. (ed.), 'Ernstige jeugdcriminaliteit: mythe of realiteit?', (113-129). VUB-press, Brussel.
- GENDREAU, P., LITTLE, T. & GOGGIN, C. (1996). 'A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: what works?', *Criminology*, 575-607.
- GILLEIR, F., PONSAERS, P., EASTON, M., CHRISTIAENS, J., "U-Turn: Monitoren van effectiviteit van alternatieve sancties", in: Veelplegers, GILLEIR, F. (ed.), 2008, Politeia, Centrum voor Politiestudies, Cahiers Politiestudies n° 8, Brussel, p. 9-88.
- HOET, I. (2006). 'Intensieve trajectbegeleiding voor de (meerderjarige) harde kern', in: ELIAERTS, C. (ed.), 'Ernstige jeugdcriminaliteit: mythe of realiteit', VUB-press, Brussel, 2006, 239-250.
- JUSTAERT, M. (2007). 'Gevangene kost 100 euro per dag', *De Morgen*, woensdag 30 mei 2007, 1.
- KLEIMAN, W. & TERLOUW, G. (1997). Kiezen voor een kans. Evaluatie van hardekern-projecten, Den Haag, WODC.

- KRECHTIG, L. & MENGER, A. (2001). *Intensieve begeleiding van de harde kern. Een beschrijving van de aanpak*, Rotterdam, Directie Preventie Jeugd en Sanctiebeleid.
- LOEBER, SLOT & SERGEANT (2001). Waarom moeten we ons zorgen maken over ernstig criminele en gewelddadige jongeren, in: Loeber, R. et al. (ed.) (2001). *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie: omvang, oorzaken en interventies*, Houten, Bohn Stafleu Van Loghum 27-49.
- McGUIRE, J. (2001). 'Integrating findings from research reviews. In: Mc Guire, J. *Offender rehabilitation and treatment / effective programs and policies to reduce re-offending*, Chichester, Wiley, 3-38.
- McKENZIE, D. (2002). 'Reducing the criminal activities of known offenders and delinquents: crime prevention in the court and corrections. In: Sherman, L. (red.), *Evidence-based crime prevention*, New York, Routledge, 330-404.
- NAGIN, D.S. & FARRINGTON, D. (1992). 'The onset and persistence of offending', *Criminology*, nr.30, 501-523.
- PONSAERS, P.& CAMMAERT, F. (2006). 'Haalbaarheidsstudie: het bekijken van de mogelijkheden voor het monitoren van de effectiviteit van alternatieve sancties bij twee Antwerpse projecten voor 'hardekernjongeren': ADAM en U-Turn', *Panopticon*, 2006, nr.5
- SCOVER, C. (2008). *Ze zijn zo jong, meneer. Een beeld van de gevatte minderjarige verdachten*. In: Gilleir, F. (ed.), 2008, 'Veelplegers', Politeia, Centrum voor Politiestudies, Cahiers Politiestudies n° 8, Brussel, 89-101.
- SLOTBOOM, A. & WIEBRENS, C. (2003). 'Opsluiten of sleutelen? Kosten en baten van detentie en resocialisatie', *Justitiële Verkenningen*, jrg. 29, nr.9, 40-53.
- TATE, D. et al., (1995). *Violent Juvenile Delinquents: Treatment Effectiveness and implications for Future action*, American Psychological Association, Volume 50(9), 777-781.
- VAN DEN WIJNGAERT, C. (1999). *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Maklu, Antwerpen – Apeldoorn.
- VANDERHAEGEN, R. & ELIAERTS, C. (ed.), *Constructief sanctioneren van jeugddelinquenten. Een commentaar bij vijf jaar werking van BASI*, Brussel, VUBPRESS, 2002.
- VAN DER LAAN, P. (2006). 'Ernstige en persistente jeugddelinquentie', in: Eliaerts, C. (ed.), *'Ernstige jeugdcriminaliteit: mythe of realiteit?'*, VUB-press, Brussel, 2006, 75-90.
- WARTNA, B. & TOLLENAAR, N., *Bekenden van Justitie. Een verkennend onderzoek naar 'de veelplegers' in de populatie van vervolgte daders*, WODC.
- WARTNA, B. (1999). 'Recidive-onderzoek in Nederland', *Tijdschrift voor Criminologie*, 41(1): 40-56.
- WARTNA, B. & BLOM, M. (2003). *De WODC-Recidivemonitor*, WODC, Ministerie van Justitie.
- WARTNA, B., BLOM, M. & TOLLENAAR, N. (2004). *WODC-recidivemonitor*, (brochure), Den Haag, WODC.
- WARTNA, B. (2005). De evaluatie van daderprogramma's - Een wegwijzer voor onderzoek naar de effecten van strafrechtelijke interventies speciaal gericht op het terugdringen van recidive, WODC, BJU.
- WARTNA, B., HARBACHI, S. & VAN DER LAAN, P. (2005). Jong vast: een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van ex-pupillen van justitiële jeugdinrichtingen, Onderzoek en beleid.
- WILSON, D. et al (2000). 'A meta-analysis of correction-based education, vocation and workprograms for adult offenders', *Journal of Research in Crime and Delinquency*, jrg. 37, nr.4; 347-368.
- X. (2001). *Jaarverslag, U-Turn*, onuitg., 23p.